

כבוד השבת ותשעה באב

מים ראשונים: בשנים לא מעטות חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון. כך אירע בשנים: תשע"ח, תשע"ו, תשע"ה ותשע"ב (מלבד ימי תשעה באב שחלים בימי ראשון לכתחילה). לפיכך, ראינו לדון בנושא כבוד השבת מול תענית תשעה באב, אבלות 'שבוע שחל בו', תשעת הימים וימי בין המצרים בכלל. לא באנו כמובן לפסוק הלכה למעשה, רק להאיר את חשכת ימים אלה באורה של השבת כפי שראוה חכמי המשנה והתלמוד.

מסכת תענית פרק ד משנה ז – שבוע שחל בו

שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה - אסור מלספר ומלכבס. ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת.¹
ערב תשעה באב - לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רבן שמעון בן גמליאל אומר: יְשָׁנָה.²

מסכת תענית דף כט עמוד ב – לפניו ולאחריו

אמר רב: לא שנו אלא לפניו, אבל לאחריו – מותר. ושמואל אמר: אפילו לאחריו נמי אסור.³
אמר רבא: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. ואמר רבא: הלכה כרבי מאיר. ותרוייהו לקולא. וצריכא, דאי אשמעינן הלכה כרבי מאיר - הוה אמינא: אפילו מראש חדש, קמשמע לן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. ואי אשמעינן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל - הוה אמינא: אפילו לאחריו, קמשמע לן הלכה כרבי מאיר.⁴

רש"י מסכת תענית דף כו עמוד ב – בחמישי מותרים

בחמישי מותרין - אם חל תשעה באב בערב שבת - מותרין לכבס בחמישי, וכשחל תשעה באב ברביעי בשבת - לא יצטרך למיתני דמותרין, כדאמרין בגמרא: לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו – מותר.⁵

מסכת תענית דף כט עמוד ב – אפילו בתשעה באב אם חל ביום שישי

¹ מפרש ברטנורא: "שבת שחל תשעה באב - שבוע שחל ט' באב להיות בתוכה: אסור לספר ולכבס - כל אותו שבוע עד שיעבור התענית: ובחמישי מותרים - כשהיו מקדשים על פי הראיה וחל תשעה באב להיות בערב שבת, מותרים לכבס בחמישי שלפני התענית מפני כבוד השבת". וכך גם רש"י וכל שאר הפרשנים. יוצא שבמקרה זה אדם מכבס ומסתפר בערב תשעה באב! את הבגדים הנקיים והמכובסים לא ילבש בתשעה באב (כשיטת רב ששת בגמרא תענית כט ע"ב, שההיתור לכבס הוא על מנת להניח ליום שבת), אבל לספר?! כן, בסיטואציה זו שתשעה באב חל ביום שישי (מה שלא יכול להיות בימינו) אדם יקבל את פני תשעה באב כשהוא מסופר למשעי, כי למחרת באה שבת. וכבוד שבת עדיף על אבלות תשעה באב.

² אין זה בדיוק הנושא שלנו, אבל אי אפשר שלא להביא את חזיה השני של המשנה שקובע שבסעודה המפסקת לפני הצום אין לאכול בשר ולשתות יין. או זה או זה. ורבן שמעון בן גמליאל, שעוד נשמע דברים מפיו להלן, אומר שאפשר שניהם, רק שישנה. ראו הדיון על שינוי זה בגמרא שם דף ל ע"א: "אם היה רגיל לאכול ליטרא בשר, יאכל חצי... היה רגיל לשתות לוג יין, ישתה חצי וכו'". וכל זה "לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה", או "משש שעות ומעלה", אבל בסעודה שאינו מפסיק בה, או משש שעות ולמטה - מותר. השווה היתר זה לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת לפני צום תשעה באב (לא בערב תשעה באב שחל שבת, בכל ערב תשעה באב) עם התיאור בגמרא בבא בתרא ס ע"ב של הפרושים שגזרו על עצמם "שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין" כל השנה בשל החורבן ומה אמר להם ר' יהושע. ושם גם דברי ר' ישמעאל בן אלישע: "מיום שחרב בית המקדש, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה". האמנם הייתה כאן התחשבות של החכמים ב"עמך", או שמא הם עצמם היו נגד אבלות יתר ואולי שילוב של השניים.

³ בהמשך הסוגיה שם מתברר שמחלוקת אמוראים זו היא מחלוקת תנאים, רב כשיטת ר' מאיר שהאבלות היא רק עד תשעה באב, כפי שאנו נוהגים היום, אבל רבי יהודה ורבן שמעון בן גמליאל סבורים שהאבלות נמשכת גם אחרי תשעה באב. שיטת רבי יהודה היא כל חודש אב (ומה עם ט"ו באב?) ואילו רבן שמעון בן גמליאל מגביל לאותו שבוע - "שבוע שחל בו" (אולי לכן חותמת המשנה את מסכת תענית בדברי רבן שמעון בן גמליאל: "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וקיום הכיפורים").

⁴ קפצנו לסוף הסוגיה שם לסיכום ההלכה. רבא נוקט להקל ואוחז את החבל בשני ראשיו. כשיטת רבי מאיר (היא שיטת רב לעיל) שהאבלות נפסקת מיד אחרי תשעה באב, אבל גם כשיטת רבן שמעון בן גמליאל שלא מסכים שהאבלות מתחילה בראש חודש (כר' מאיר). ביחד, קבלנו את ההלכה הבסיסית (שאח"כ הלכה והתרחבה עם השנים והצרות של עם ישראל) שאבלות תשעה באב נוהגת בשבוע שחל בו, אבל רק לפניו ולא אחריו. מה שמחזיר אותנו למשנה לעיל: "ומותרין בחמישי מפני כבוד השבת".

⁵ פירוש רש"י מחזיר אותנו למה שכבר ראינו לעיל בפירוש ברטנורא על המשנה. אם אין אבלות אחרי תשעה באב, מוכרחים להעמיד את דברי המשנה במקרה המיוחד שתשעה באב חל ביום שישי. אבל פירוש המשנה לרמב"ם **אומר אחרת**: "ואמרו בחמישי מותרין, הוא דברי רבן שמעון בן גמליאל האומר כל השבת אסורה ואפילו לאחר התענית ואינה הלכה". לפי הרמב"ם, המשנה היא עפ"י השיטה שבכל השבוע שחל בו תשעה באב אסור לכבס ולהסתפר והחידוש הוא שבכל זאת, כבר ביום חמישי מותר - מפני כבוד השבת. ביום חמישי, לא רק בשישי כפי שנראה להלן גם בשיטת תוספות.

מיתבי: 6 שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. כיצד? חל להיות באחד בשבת - מותר לכבס כל השבת כולה. 7 בשני בשלישי ברביעי ובחמישי, לפניו - אסור, לאחריו - מותר. חל להיות בערב שבת - מותר לכבס בחמישי, מפני כבוד השבת. 8 ואם לא כבס בחמישי בשבת - מותר לכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה. לייט עלה אביי, ואיתימא רב אחא בר יעקב, אהא. 9

פירוש תוספות בגמרא תענית דף ל - ותרוייהו לקולא

אף על גב דשלחו משמיה דר' יוחנן דכלי פשתן מותר לכבס במועד, מכל מקום החמיר לנו מוריננו רש"י לתת סדינין שלנו לכובס אותה שבוע שהיה בה תשעה באב קודם התענית. 10 אבל היכא דחל תשעה באב בה' בשבת מותר לכבס ולספר מחצות ואילך מפני כבוד השבת. דאין להמתין עד ערב שבת מפני טורח השבת. 11

מסכת תענית פרק א משנה ו - בתעניות ציבור

עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין עליהם עוד שבע שהן שלוש עשרה תעניות על הצבור. הרי אלו יתרות על הראשונות, שבאלו מתרעין ונועלין את החנויות. בשני מטין עם חשיכה, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. 12:

משנה מסכת תענית פרק ב משנה ז - אנשי משמר

אנשי משמר מותרים לשתות יין בלילות אבל לא בימים ואנשי בית אב לא ביום ולא בלילה אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. 13

ירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ו - תשעה באב שחל בשבת

6 חזרנו למחלוקת רב ושמואל אם כל השבוע נוהג באבילות או רק עד התענית. הגמרא מקשה על שיטת שמואל (שאמנם לא התקבלה להלכה) מהמקור התנאי שלהלן שמרחיב את דברי המשנה בה פתחנו ועושה לנו סדר בכל האפשרויות של תשעה באב בימי השבוע שחל בו.

7 אין בעצם 'שבוע שחל בו', חוץ מתשעה באב עצמו, אין איסורים נוספים או מנהגי אבילות (וט"ו באב יחול בשבת של אותו שבוע). 8 זה הדין מפורש בגמרא שראינו אצל פרשני המשנה לעיל. אדם נכנס לתשעה באב כשהוא כבר מוכן לשבת. תשעה באב עומד בצילה של השבת המשמשת ובאה לאחריו.

9 אביי ורב אחא בר יעקב אמנם גדפו (קללו) מי שנזקק לדין זה, אבל ההלכה לא זה ממקומה. מי שלא הספיק לכבס (ובמשתמע גם להסתפר) ביום חמישי לכבוד שבת, יעשה זאת ביום שישי, היינו בתשעה באב עצמו, מהמנחה ולמעלה שכידוע יש בו הקלה מסוימת של התענית (הגם שעיקר השריפה הייתה בעשירי באב).

10 לכלי פשתן יש דין מיוחד משום שכיבוסם (גיהוצם בלשון הגמרא) הוא קל יותר, אבל בכל זאת החמירו לא ללבושם בשבוע שחל בו תשעה באב, כדברי הגמרא שם: "שלח רב יצחק בר גיורי משמיה דרבי יוחנן: אף על פי שאמרו כלי פשתן אין בהם משום גהוץ - אבל אסור ללבושן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה". ורש"י החמיר גם בכיבוס בסדינים של תקופתו ומקומו. אבל הסיבה העיקרית שהבאנו דברי תוספות אלה, היא המשך דבריהם.

11 גם אם חל תשעה באב ביום חמישי ולפניו כל יום שישי להכנות לשבת, מותר לכבס ולספר מחצות יום חמישי ואילך, על מנת להכין את השבת כראוי! (יום חמישי הוא יום השוק והמסחר). נראה שאגב אורחא קבלנו פירוש חדש לדין המשנה: "ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת". לא במקרה הנדיר (שלא קיים בימינו) שתשעה באב חל ביום שישי, ולא כשיטת הרמב"ם שהעמיד את המשנה כשיטת שמואל שכל השבוע שחל בו תשעה באב נוהג אבילות גם לאחריו - שיטה שאיננה להלכה. אלא "בחמישי מותרין מפני כבוד השבת" כהלכה למעשה! אם תשעה באב חל ביום חמישי ויש מקרים כאלה עפ"י הלוח שלנו, מותר בתשעה באב אחה"צ להתחיל להכין שבת: לכבס ולהסתפר.

12 הביטוי "מותרין בחמישי מפני כבוד השבת" מצוי גם בהלכות אחרות. כאן בדין קרוב של תעניות על הצבור. תעניות אלה נוהגות בימים שני וחמישי. בתעניות המאוחרות, שגוזרים על הציבור אם לא נענו קודם, נועלים גם את החנויות, אבל בימי חמישי פותחים מפני כבוד השבת (ובימי שני פותחים באופן חלקי). ראו הנוסח בגמרא תענית יד ע"ב: "בשני מטין עד הערב, ובחמישי פותחין כל היום כולו מפני כבוד השבת". כאן, דחיית התענית או מיעוטה, ובתשעה באב, דחיית מנהגי האבל של שבוע שחל בו. ובשניהם, מפני כבוד השבת וכבר ביום חמישי שהוא יום שוק ומסחר.

13 עוד "מותרין בחמישי מפני כבוד השבת" נמצא בדין אנשי המעמד שהיו מלווים את משמרות הכהונה שעלו כל אחת בתורה לשובע עבודה בבית המקדש. ראו דברינו [משמרות ומעמדות](#) בפרשת פנחס. ראו עוד במסכת תענית פרק ד משנה ג: "ואנשי המעמד היו מתעניין ארבעה ימים בשבוע מיום שני ועד יום חמישי, ולא היו מתעניין ערב שבת מפני כבוד השבת ולא באחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית וימותו". כאן, אין הקדמה ליום חמישי, אבל יש מניעת תענית ביום ראשון. אין תענית בסמוך לשבת, לא לפניו ולא לאחריה. ואם נחזור לדין איסור הכביסה והתספורת, ראו ההסבר בגמרא תענית דף יז ע"א: "אנשי משמר ואנשי מעמד אסורים לספר ולכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. מאי טעמא? אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כדי שלא יכנסו למשמרתם כשהן מנוולין". התחלפות המשמרות והמעמדות הייתה בשבת (ברכות יב ע"א) והכוונה כאן היא לשתני השבתות: זו של התחלת המשמר/מעמד וזו שבסופם. האיסור לכבס ולספר בשבוע של המשמר היה במטרה לוודא שבימים חמישי ושישי שלפני השבת שבה מתחיל המשמר, אנשי המשמר והמעמד יכבסו ויסתפרו (משום שידעו שבמהלך השבוע המשמר לא יוכלו לכבס ולהסתפר) וכך ייכנסו לשבוע המשמר באופן נאה ומכובד. וכמוכן שלקראת סוף השבוע והשבת המסיימת, שוב יכבסו ויסתפרו, כפי שהמשנה מציינת, והיו נאים ומכובדים. בכך, יש דמיון ברור להלכה של איסור גילוח בחול המועד כפי שהגמרא במסכת מועד קטן יד ע"א אומרת: "וישאר כל אדם מאי טעמא אסורין? - כדתנן: אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס, ובחמישי מותרין, מפני כבוד השבת. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי אלעזר: מאי טעמא - כדי שלא יכנסו למשמרתן כשהן מנוולין. הכא נמי: כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין". נראה איפוא שניתן להקיש מדין המשמרות גם ליום טוב האחרון של החגים (שביעי של פסח ושמיני עצרת) שיש לקבלם "לא מנוולים", ולא באנו כאמור לפסוק הלכה.

רבי בא בר כהן אמר קומי ר' יוסה רבי אחא בשם ר' אבהו: ט' באב שחל להיות בשבת שתי שבתות מותרות.¹⁴

ביאור הלכה סימן תקנא – החמרת מגן אברהם¹⁵

וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות וכו' - עיין במשנה ברורה שכתבנו לענין תספורת דאסור. והנה, המגן אברהם הביא זה בשם הגהת אשרי והוא הביא זה מאור זרוע. ועיינתי באור זרוע בהלכות תשעה באב ... רב הונא בשם רב המנונא אמר: לתספורת חייש בה, פירוש שאסור לספר. והנה המעיין בירושלמי גופא לפנינו הגירסא לתספורת הושבה. ואף לפי גרסתנו גם כן, אי אפשר לומר דכונת הירושלמי להחמיר, כי לפי הענין מוכח שם להיפך דתספורת מותר בחמישי בשבת וצע"ג. ועיין בחידושי ר' עקיבא אייגר שהביא גם בשם התוספות דכביסה ותספורת שניהן שוין להקל.¹⁶

מדרש תנחומא פרשת בראשית סימן ג

ליושב בתענית, שאסור לישוב בתענית בשבת. שאם חל י"ד להיות באחד בשבת, אסור להתענות בשבת.¹⁷ ובערב שבת נמי אסור, מפני טורח שבת. אלא מקדימין ומתענין בחמישי שהוא אחד עשר באדר. ואם חל ארבעה עשר בשבת, אסור להתענות בערב שבת מפני טורח שבת. שעיקר תענית סליחות ורחמים הוא, ואתי לאימנועי מכבוד שבת. וכבוד שבת עדיף מאלף תעניות, דכבוד שבת דאורייתא ותענית דרבנן ואתי כבוד שבת דאורייתא ודחי תענית דרבנן, אלא מקדימין ומתענין בחמישי בשבת שהוא י"ב.¹⁸

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא כז שמעו – חשיבות שמירת השבת¹⁹

דבר אחר: "שמעו דבר ה' ... בית ישראל" - בטלתם כל הדברות. אמרתי: "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ ב) – "כחשו בה' ויאמרו לא הוא" (ירמיה ה יב). אמרתי: "לא יהיה לך אלהים אחרים" (שמות כ ב) – "כי מספר עריך היו אלהיך יהודה" (ירמיה ב כח). אמרתי: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" (שמות כ ז) – "ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו" (ירמיה ה ב). אמרתי: "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ ח) – "את שבתותי חללו" (יחזקאל

¹⁴ חזרנו לנושא שלנו. בגמרא בבלי תענית לעיל נמנות כל האפשרויות של תשעה באב בימי השבוע: ראשון, שני וכו', חוץ משבת. מה קורה אם תשעה באב חל בשבת? אפשר לחשוב שכל השבוע יהיה אסור מדין "שבוע שחל בו" שהרי שבת היא חלק מאותו שבוע, וביום חמישי או שישי יהיה מותר מפני כבוד השבת. תשעה באב עצמו ידחה כמובן ליום ראשון ואותו שבוע פשיטא שאיננו מהעניין (ט"ו באב יחול ביום שישי של אותו שבוע). אבל מירושלמי זה משמע שאם חל תשעה באב בשבת אין בכלל 'שבוע שחל בו' - לא לפניו ולא לאחריו. ראו פירוש פני משה שם: "תשעה באב שחל להיות בשבת, שתי שבתות מותרות - שבוע שלפניו ושללאחריו, שאין כאן שבוע שחל תשעה באב להיות בתוכו". ולהלכה, מובאות שתי האפשרויות. ראו שולחן ערוך אורח חיים הלכות תשעה באב ושאר תעניות סימן תקנא סעיף ד: "... ואם חל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריו. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום ה' ויום ו'".

¹⁵ לפני שנפנה לפן האגדה, נחתום את הצד ההלכתי בדברים ברורים אלה של החפץ חיים מחבר המשנה ברורה וביאור הלכה.

¹⁶ נסביר. שיטת ר' יונה בירושלמי היא שמותר לכבס על מנת להניח (לא ללבוש) גם בשבוע שחל בו תשעה באב. התלמוד מקשה עליו מהמשנה שראינו בראש דברינו: "ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת", היינו שרק ביום חמישי מותר לספר ולכבס. תשובת ר' יונה היא: "לתספורת הושבה", היינו שבחמישי התירו להסתפר, אבל כביסה מותר כל השבוע. ראו פירוש פני משה שם: "לתספורת הושב. זה הא דקתני בחמישי הוא דמותרין לספר הוא דקתני, אבל לכבס כדי ללבוש אחר התענית אף בשאר ימי שבוע מותר". בספר אור זרוע קרא את המילים שם: "לתספורת חייש בה" ומשם התגלגלה החומרה לא להסתפר לכבוד שבת. וכבר עמדו רבים וטובים על טעות זו. החפץ חיים מכיר בטעות זו ומעיר על מה שהוא עצמו כתב שאסור לספר לכבוד שבת בתשעת הימים, אבל לא משנה את מה שכתב בהלכה במשנה ברורה. והרוצה להעמיק עוד בנושא, מוזמן לחפש בפרויקט השו"ת או במנוע חיפוש דומה את המילים: "לתספורת הושבה" ולראות את כל המעירים על שיבוש זה בהבנת הירושלמי.

¹⁷ י"ד כאן הוא פורים דפרזים והתענית כאן היא תענית אסתר שמועדה הרגיל הוא יום קודם ב"ג באדר. ראו כמה שורות קודם: "והא דתנן מגלה נקראת ב"א ב"ב ב"ג וכו' - ליושב בתענית וכו'". נראה שמדרש זה מסביר את המשנה במגילה לפיה יש מספר מועדים אפשריים לקריאת מגילה, ברוח ומודרנית" של תקופתו שכבר נקבעה תענית אסתר ויש בעיה אם היא מתנגשת עם שבת. מדרש זה נחשב לאחד מהמקורות של תענית אסתר שאיננה נזכרת בתלמודים והיא כנראה מתקנת הגאונים.

¹⁸ מדרש זה לא מדייק בהלכה שכן יש שפוסקים שכבוד שבת איננו מהתורה. אבל המסר הרעיוני הוא העיקר: כבוד שבת דוחה תעניות שהן מדרבנן (להוציא יום כיפור כמובן) ולפיכך נראה שקל וחומר שכבוד שבת ידחה איסורי דרבנן שהם בבחינת הקדמה לתענית. ראו ספר דברי ירמיהו (של רבי ירמיהו לעוו מאה 19, מזרח אירופה, בנו של רבי בנימין זאב וואלף) הלכות שבת פרק ל שמתייחס למדרש זה ואומר: "והן זה מצאתי במדרש תנחומא בראשית דף ז' ע"א ליושב בתענית שאסור לישוב בתענית בשבת וכו' ... וכבוד שבת עדיף מאלף תעניות דכבוד שבת דאורייתא ותענית דרבנן ואתיא כבוד שבת דאורייתא ודחי תענית דרבנן וכו' עכ"ל. ואף דאין למדין ממדרש כדאיתא, מכל מקום כתבו ז"ל כשאין שוטר הגמרא למדין ממדרשות". ועדיין, עצם ההווה אמינא שתענית זו שתקנתה מאוחרת תידחה שבת נשמעת קצת יוצאת דופן.

¹⁹ פסיקתא זו מוקדשת לשבת שנייה של בין המצרים הנפתחת בפסוקים מספר ירמיהו פרק ב: "שמעו דבר ה' ב"ת יעקב וכל משפחות ב"ת ישראל ... פה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו וכו'". ראו דברינו שמעו דבר ה' בית יעקב בפרשת מסעי. ראו אגב שיטת הגמרא במסכת מגילה לא ע"ב שאם חל ראש חודש אב בשבת מפטירין: "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח", היינו פרק א בישיעהו היא הפטרת שבת חזון השלישית של בין המצרים. אבל תוספות שם מעירים ש"אין אנו עושין כן אלא מפטירים בירמיה (ב) שמעו דבר ה', משום דקיימא לן דאין אבילות חל אלא בשבוע שחל ט' באב להיות בתוכה". חזרנו להגבלת האבילות לשבוע שחל בו. ונראה מעניין לחבר תוספות זה עם תוספות בגמרא תענית דף ל לעיל.

כ (כא). אמרתי: "כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ יב) – "אב ואם הקלו בך" (יחזקאל כב ז). אמרתי: "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב" (שמות כ יג) – "הגנוב ורצוח ונאוף והשבע לשקר וקטר לבעל" (ירמיה ז ט). אמרתי: "לא תענה ברעך עד שקר" (שמות כ יג), הכתוב מדבר: "כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס" (תהלים כז יב).²⁰ אמרתי: "לא תחמוד בית רעך" (שמות כ יד) – "וחמדו שדות וגזלו" (מיכה ב ב).²¹ עמי, הרי בטלתם כל הדברות, אפילו דבר אחד אם קיימתם ואני סולח לכם. ואיזה הדבר הזה? - זה יום השבת, שכן הוא אומר לירמיה: "לא תוציאו משא מבתים ביום השבת" (ירמיה יז כב), "ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת" (שם שם כז) – "כי לחרבה תהיה הארץ" (שם ז ד). לכך נאמר: "שמעו דבר ה' בית יעקב", ואין "דבר" אלא שבת, שנאמר: "ממצוא חפצך ודָּבַר דְּבָרִי" (ישעיה נח יג), וכן הכתוב אומר: "ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו" (שמות לא יג).²²

ויקרא רבה ג א פרשת ויקרא – השבת כמפתח לגאולה

אמר ר' חייא בר אבא: "טוב מלוא כף נחת" - זה יום השבת, "ממלוא חפנים עמל" - אלו ששת ימי המעשה ... תדע לך, שכן שאין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת, שנאמר: "בשובה ונחת תושעון" (ישעיה ל טו).²³

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור צה²⁴

"היום אם בקולו תשמעו" (תהלים צה ז). אמר ר' לוי: אם היו משמרים אפילו שבת אחד כתיקנה, מיד היו הן נגאלין, שנאמר: "היום אם בקולו תשמעו", וכתוב: "שמור את יום השבת לקדשו" (דברים ה יב).²⁵

שבת שלום

שנזכה לגאולה השלימה, לנחמת ציון ובניין ירושלים מחלקי המים

מים אחרונים 1: סוף דבר, הדעת נותנת שאם בשבת של "שבוע שחל בו", לפניו ולאחריו, באיזה יום שלא יחול תשעה באב באותו שבוע, אין לפגום כהוא זה בכבוד השבת, אזי אם באנו להרחיב את ימי האבל, מתחילת חודש אב שבו ממעטים בשמחה, ועוד יותר משבעה עשר בתמוז, הדברים נכונים לאמצע השבוע אך לא לשבתות. לכבוד שבת יש לכבס, להסתפר ולעשות כל צרכי שבת כראוי. לא באנו כמובן לפסוק הלכה למעשה, אך שוב מצאנו שכבר הקדים אותנו הרב אהרון ליכטנשטיין בדברים דומים על [גילוח לכבוד שבת בימי ספירת העומר](#). ראו בפרט דבריו בסוף המאמר שם הוא עובר מדיון בספירת העומר לתשעת הימים ובין המצרים.

²⁰ הנובאה היא של ירמיהו ולפיכך רוב הפסוקים המעידים על חטאי ישראל שאינם מקיימים את עשרת הדברות הם אכן מירמיהו, אבל בסיוע כשצריך מנביאים אחרים כחזקאל ומיכה. וכאן הדרשן לא מצליח למצוא פסוק מהנביאים על "עד שקר" ולפיכך הוא נעזר בפסוק מהכתובים.

²¹ ראו אגב מקבילה בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא כא ששמה דגש על היחידים: "מפני מה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחיד? מפני שהיחידים בטלו אותם: אנכי ביטל מיכה, לא יהיה לך ביטל ירבעם ... לא תרצח ביטל יואב, לא תנאף ביטל זמרי, לא תגנוב ביטל עכן ... לא תחמוד ביטל אחאב". שם, הדגש הוא על היחידים והמרווח ההיסטורי הוא רחב מאד. כאן, הדגש הוא על הציבור, על עם ישראל בכללותו ובמרוכז בתקופת הנביאים. עם ישראל כעם, לא כיהידים, ביטל את כל עשרת הדברות. אז איזו תקנה יכולה עוד להיות לו?

²² יש המשך ויש תקנה! יש "דבר אחד" שאם תקיימו, ייסלח לכם חילול כל עשרת הדברות, או לפחות יימנע החורבן. ואיזה הוא? זה כיבוד השבת! השבת היא חלק מעשרת הדברות וכבר אמר המדרש לעיל, עפ"י פסוק מירמיהו, שחיללו גם את השבת ושהארץ נדונה לחורבן בשל כך. ובכל זאת, כיבוד השבת "ממצוא חפצך ודבר דבר", לשנות את הדיבור בשבת שלא יהיה כיום חול, ללבוש בגדי שבת (שלא תהא עטיפתך בשבת כעטיפתך בחול, ירושלמי פאה ח ז), יכול למנוע את החורבן, שהרי כנסת ישראל היא בת זוגו של יום השבת משלא נמצא לה בן זוג בימי הבריא (בראשית רבה יא ח, פסיקתא רבתי פיסקא כג - י' הדברות פ' תליתאה). ראו דברינו [מקדש ישראל והשבת](#) וכן [שבחי השבת וברכתה](#) בפרשת בראשית. ואת כל זאת למדים מהפסוק הפותח את הפרשת שבת שנייה של בין המצרים: "שמעו דבר ה' בית יעקב! מה "שמעו"? "זכור את יום השבת לקדשו". נראה שיש כאן לימוד ומסר חשוב של כיבוד השבת דווקא בשלושת השבועות וימי בין המצרים ("אין אבילות בשבת").

²³ כיבוד השבת דווקא בימי בין המצרים, תשעת הימים, ושבוע שחל בו תשעה באב, מקבל חיזוק ממוטיב השבת כמפתח לגאולה. כך עוד בשעבוד מצרים, ראו שמות רבה ה יח פרשת שמות: "... מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן, לפי שהיו נוחין בשבת". וכך גם לגאולה לעתיד לבוא, ראו מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור צה: "היום אם בקלו תשמעו. אמר ר' לוי: אם היו משמרים אפילו שבת אחד כתיקנה, מיד היו הן נגאלין, שנאמר: היום אם בקלו תשמעו, וכתוב: שמור את יום השבת לקדשו (דברים ה יב)".

²⁴ מזמור "לכו נרננה" בו נפתחת קבלת שבת.

²⁵ שמירת השבת היא המפתח לגאולה שתביא גם לביטול אבלות על החורבן. ראו דברינו [צום הרביעי וצום החמישי](#) בתשעה באב. הכנסת מוטיבים של אבלות בשבת, תרחיק את הגאולה ותצניח את האבלות וכן הלאה. שמירת כבוד השבת תניע את הגלגל בכיוון הנגדי.

מים אחרונים 2: כבר הערנו פעם שאולי גם המנהג לקרוא את הפסוק בתורה: "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם" במנגינת איכה, איננו נכון. ראו דרשת "אילו זכיתם" באיכה רבה פתיחתא יא, שעובר על כל אותיות האל"ף ב"ת בסדר יורד (הפוך מסדר הפסוקים בפרקי מגילת איכה): "אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה: תביאמו ותטעמו בהר נחלתך, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים: תבוא כל רעתם לפניך. אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה: שמעו עמים ירגזון, ועכשיו שלא זכיתם, הרי אתם קוראים: שמעו כי נאנחה אני וכו'". והדרשה מסתיימת שם באות אל"ף: "אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה: איכה אשא לבדי, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים: איכה ישבה בדד". הרי שהפסוק "איכה אשא לבדי" בתורה איננו תלונה של משה אלא נאמר לשבח כמציון את ריבוי עם ישראל וגודלו (שמטיל עול על המנהיג, כמו אבא עם משפחה מרובת ילדים). ומכאן שאולי גם מנגינות אבלות אחרות, אינן נכונות בשבת, כגון המנהג לשיר את לכה דודי במנגינת אלי ציון ועריה. "אין אבלות בשבת".